

מבט חדש על המלחמה נגד היהודים, מקורותיה והתרחשותה: האויב היהודי בעיני התעמולה הנאצית במלחמת העולם השנייה והשואה*

ג'פרי הרף

המאמר שלפנינו מעלה לדיון שתי סוגיות בהסתמך על פרשנות מקיפה של התעמולה האנטישמית הנאצית במהלך מלחמת העולם השנייה והשואה. ראשית, הוא בוחן מה גרם לשינוי באופיה של האנטישמיות האירופית והגרמנית, שלראשונה בתולדותיה נתלווה לה רצח המוני שנתפס כלגיטימי. ג'ורג' מוסה ורבים אחרים הראו כי האנטישמיות הייתה מרכיב יסודי בתרבות האירופית ותנאי מוקדם והכרחי לשואה.¹ אולם הם לא עסקו בשאלות אם, כיצד ומדוע הקצינה האידאולוגיה שהולידה מאות שנים של רדיפות עד שנעשתה רצחנית כל כך, או מדוע אירעה הקצנה זו דווקא ב-1939 ושוב בשנים 1941-1942. שנית, בחינת התעמולה האנטישמית של הנאצים מחייבת שינוי במשמעות המקובלת של הביטוי 'המלחמה נגד היהודים'. מאז פרסום ספרה של לוסי דוידוביץ' הנושא שם זה,² ואשר היה כבר לקלאסיקה בתחומו, מיוחס הביטוי הזה למתקפה הנאצית על היהודים בתקופת הרייך השלישי. אולם מנקודת מבטם של המנהיגים הנאצים הייתה המלחמה נגד היהודים גורם מפתח בפרשנותם הקונספירטיבית הפרנואידית על מלחמת העולם השנייה. בדמיונם הקודח הצטיירה המלחמה נגד היהודים כמלחמתה של גרמניה הנאצית נגד בריטניה, ברית המועצות,

* מאמר זה מסתמך על ספרי *The Jewish Enemy: Nazi Propaganda During World War II and the Holocaust*, Cambridge, MA, 2006

1 ראו, למשל, George Mosse, *The Crisis of German Ideology*, New York 1964; הנ"ל, לקראת הפתרון הסופי: היסטוריה של הגזענות האירופית, תל-אביב 1989; John Weiss, *Ideology of Death: Why the Holocaust Happened in Germany*, Chicago 1996

2 Lucy Dawidowicz, *The War Against the Jews: 1933-1945*, New York 1975

ארצות הברית והקואליציה האנטי-היטלראית בכלל, ונגד הקשר היהודי הבינלאומי, שמשך לטענתם בחוטי המלחמה הזאת מאחורי הקלעים. היטלר ופקידים בכירים אחרים איימו תחילה במהלך לחיסול יהודי אירופה, ואחר כך הכריזו בגאווה ובריש גלי כי החלו בו כגמול על מלחמת ההשמדה שהכריזה לטענתם 'היהדות העולמית' על גרמניה ועל הגרמנים. הפרנויה וההשלכה שירתו את התוקפנות ואת רצח העם בכל שנות מלחמת העולם השנייה והשואה.

העיסוק בשינוי זה – המעבר מרדיפות היהודים בעבר אל עידן השואה – מחייב חשיבה רעננה על היחסים שבין 'מקור' ל'אירוע'. המחקרים על הקשר שבין האידאולוגיה הנאצית לבין השואה עסקו הרבה יותר בשאלת המקורות והמסורות ההיסטוריות מאשר בתקופות של רגיעה באנטישמיות. חוקרים בעלי תפיסה 'אינטנציונליסטית', המדגישים את האנטישמיות כגורם לשואה, נוטים לעסוק ברקע ההיסטורי, בעוד חוקרים בעלי תפיסה 'פונקציונליסטית', המייחסים חשיבות פחותה לגורם האידאולוגי, עוסקים באירועים היסטוריים שנמשכו זמן מוגדר. עם זאת, גישה אינטנציונליסטית מעודכנת יעילה יותר בגיבוש הרעיונות, האירועים והנסיבות למכלול אחד.³ הפרשנות החדשה שנתן פרנסואה פורה למהפכה הצרפתית, המנוגדת לתפיסה המרקסיסטית האורתודוקסית, הראתה כי חשיבה חדשה על המקורות ועל האירועים עשויה להיות מפרה גם בחקר השואה.

פרנסואה פורה טען כי נסיבות העבר לבדן אינן יכולות להסביר את האידאולוגיה ואת המעשה המהפכני, שהיו 'ההיבט החדש, המוקצן והמסתורי ביותר של המהפכה הצרפתית', ואחד הגורמים המכריעים לפריצתה.⁴ לדעת פורה, הפרץ המהפכני, הסמיכות הרעיונית של השוויון ושלטון העם לאובססיה על קשר לכאורה של האריסטוקרטיה היו חיוניים במרכיב האיכותי החדש לחלוטין של המהפכה הצרפתית, הופעת הדמוקרטיה.⁵ אף שהיעדים והמטרות הפוליטיות היו שונים לחלוטין בשני המקרים, גם בצרפת המהפכנית של שנות התשעים של המאה השמונה-עשרה וגם בגרמניה הנאצית של ימי מלחמת העולם השנייה והשואה התקיימו הקשרים של רעיונות, של אירועים ושל נסיבות. הקשרים אלה יצרו משהו חדש שאין להסבירו רק בעזרת גורמים ידועים שהתקיימו קודם לכן: הדמוקרטיה בצרפת והשואה בגרמניה הנאצית. בשני המקרים איכותו של האירוע החדש הייתה תוצאת הקצנתן של

3 במובן מסוים יש כאן מקבילה למה שכריסטופר בראונינג, במחקריו מהשנים האחרונות, מכנה 'גישה פונקציונליסטית מעודכנת'. ראו, למשל, מאמרו 'Beyond "Intentionalism" and "Functionalism": The Decision for the Final Solution Reconsidered', in: *The Path to Genocide: Essays on the Launching of the Final Solution*, New York 1992, pp. 86-121

4 François Furet, *Interpreting the French Revolution*, trans. Elborg Forstern, New York 1981, pp. 21-24

5 שם, עמ' 55-56, 78-79.

אידאולוגיות קיימות, כאשר חסידיהן הגיעו למסקנה שמהלך האירועים מצדיק את הפרשנות הקיצונית ביותר של אותה אידאולוגיה. פרשנות אינטנציונליסטית מעודכנת לנרטיב האנטישמי הרדיקלי של התעמולה הנאצית בימי מלחמת העולם השנייה והשוואה יכולה להדגים את החשיבות הנודעת למחקר העוסק במקורות ובהבנת הנסיבות הפוליטיות, האידאולוגיות והאירועים של אותה תקופה. כל אלה יחד יספקו הסבר לפרק החדש בתולדות האנטישמיות, ששיאו הוא השואה.

בשנת 1975, כשפירסמה דוידוביץ' את ספרה **המלחמה נגד היהודים**, היא חיזקה את השיח סגנון הדיבור המקובל על שני האירועים הגדולים והרי הגורל שאירעו בה בעת – השואה מצד אחד ומלחמת העולם השנייה מצד שני. הראשון היה 'המלחמה נגד היהודים'. אלא שההנהגה הנאצית תפסה בצורה שונה לגמרי את משמעות הביטוי 'המלחמה נגד היהודים'.⁶ המשטר הנאצי תרגם את האידאולוגיה האנטישמית, שהייתה תמציתו, לנרטיב בחדשות היום-יום והפיצם בדרכים שונות. לא היה זה סיפור על שתי מלחמות נפרדות, האחת נגד ברית המועצות, בריטניה וארצות הברית שנקראה 'מלחמת העולם השנייה', והאחרת נגד היהודים שנקראה 'הפתרון הסופי'. אדרבה, כאשר המשטר הנאצי דיבר על חיסול יהודי אירופה הוא הציג זאת כמדיניות הקשורה לכלי הפרד למלחמת העולם השנייה, לא רק מבחינת זמן התרחשותה אלא גם מבחינת סיבת התרחשותה. באידאולוגיה הנאצית ובתעמולה הנאצית היה יישום השואה חלק בלתי נפרד מפרוץ מלחמת העולם השנייה וממהלכה.

הממד המובהק של רצח עם באנטישמיות הנאצית הקיצונית היה מעוגן בתפיסת 'היהדות הבינלאומית' בראש ובראשונה כגורם פוליטי והיסטורי רב עוצמה לכאורה, שפתח במלחמה והביא להסלמתה. הדחף המובהק של האנטישמיות הרדיקלית לבצע רצח עם לא נבע מהמראה החיצוני שייחסו ליהודים, אלא מהאשמות פוליטיות. התועמלנים הנאצים טענו כי היהדות הבינלאומית היא הכוח המושך בחוטים מאחורי הקלעים ב'מוסקבה, לונדון וווישינגטון'. לפיכך, בתודעתם ובתעמולתם הייתה המלחמה נגד היהודים קרב ההגנה הנואש של גרמניה נגד מלחמת השמדה שעליה הכריזה אותה מזימה יהודית בינלאומית. לקראת סוף מלחמת העולם השנייה האמינו היטלר וגבלס גם יחד כי האויב היהודי הוא שניצח במלחמה.

האנטישמיות הרדיקלית הייתה בה בעת אוסף של שנאות ומסגרת פרשנית להסברת האירועים. היא נתנה לכאורה מענה לחידות מלחמת העולם השנייה: כיצד באה לעולם אותה 'ברית בלתי-טבעית', כפי שכינה צ'רצ'יל את הברית בין ברית המועצות לדמוקרטיה המערבית? מדוע חברה בריטניה לברית המועצות אחרי המתקפה

6 Herf, *The Jewish Enemy*; idem, 'The "Jewish" War: Goebbels and the Antisemitic Campaigns of the Nazi Propaganda Ministry', *Holocaust and Genocide Studies*, Vol. 19, No. 1 (Spring 2005), pp. 51-80

הגרמנית ביוני 1941? מדוע סייע רוזוולט לאנגלים ועשה ככל יכולתו למנוע ניצחון נאצי בשלבים המוקדמים? מדוע הוסיפה הקואליציה האנטי-היטלראית להתקיים גם אחרי 1943, שעה שהצבא האדום החל להתקדם לכיוון מרכז אירופה וגרמניה ואחר כך בתוך שטחיהן? במונחים של מישל פוקו היה הנרטיב הנאצי 'שיח הזוי', שהתברר כי לכידותו הפנימית חסינה מפני הפרכה אמפירית. מנקודת מבטו של השכל הישר, רוזוולט וצ'רצ'יל החליטו לכרות ברית עם שטן אחד, סטאלין, על מנת להביס שטן גדול ממנו, היטלר. אך מנקודת המבט של התעמולה הנאצית האנטישמית, נתפסו הקואליציה האנטי-היטלראית והצטרפותה של ארצות הברית למלחמה, כשתי הראיות החותכות ביותר לכך ש'היהדות הבינלאומית' יצרה והצליחה לקיים את 'הברית הבלתי טבעית'. השקפתם ב'שאלה היהודית' נראתה להם כמפתח להבנת ההיסטוריה המודרנית.

היטלר ומשטרו היו הגורם היחיד לפרוץ מלחמת העולם השנייה. יהדות אירופה הייתה אז חסרת כוח פוליטי כלשהו, וודאי לא היו לה כוחות מזוינים, אך התעמולה הנאצית התכחשה לעובדות.⁷ היא הפכה על פיו את סיפור הפושע והקורבן באמצעות הנרטיב הבא: 'היהדות הבינלאומית' השתלטה על המדינות החזקות ביותר בעולם – אנגליה, ברית המועצות וארצות הברית – והניעה אותן לצאת למלחמה נגד גרמניה הנאצית. תגובתו של המשטר הנאצי לצעדים התוקפניים ולעוינות שהפגינה 'היהדות הבינלאומית' זה עשרות שנים כלפי גרמניה עוררה את חמתו של הקשר הבינלאומי רב העוצמה. היהדות אחראית לא רק לפרוץ מלחמת העולם השנייה אלא גם להסלמתה ממלחמה אירופית מוגבלת למלחמת עולם של ממש. המלחמה שאליה יצאו היהודים לא הייתה מלחמה רגילה. תכליתה הייתה 'לחסל' ו'להשמיד' (הגרמנים תיארו את תכניות היהודים במונחים Vernichtung ו-Ausrottung) את העם הגרמני. המשטר הנאצי נאלץ להגיב ויצא למלחמה מוצדקת של הגנה עצמית נגד 'היהדות הבינלאומית' ו'כובותיה' בבריטניה, בברית המועצות ובארצות הברית. צעדי גמול אלה הם מה שנהוג לכנות 'מלחמת העולם השנייה' ו'חיסולם' ו'השמדתם' של יהודי אירופה, דהיינו 'הפתרון הסופי'. ככל שנמשכה המלחמה וגדל מחירה במוות ובחורבן הן בשורות הצבא הגרמני שבחזית והן בעורף, מיקד הנרטיב הנאצי האנטישמי את הזעם ואת השנאה שעוררה המלחמה שניהלו בעלות הברית נגד הרייך השלישי במי שלכאורה קיבל את ההחלטות הלכה למעשה – דהיינו, 'היהדות העולמית'. עם תום מלחמת העולם השנייה הסיקו חסידיו הנאמנים של הנאציזם כי ידה של 'היהדות העולמית' הייתה על העליונה. בקלחת השנאה והאלימות של המלחמה כפי שפורשה מזווית

7 על אחריותו הבלעדית של היטלר לפרוץ מלחמת העולם השנייה ראו, Gerhard Weinberg, *The Foreign Policy of Hitler's Germany: Starting World War II, 1937-1939*, Chicago 1980; idem, *Germany, Hitler and World War II*, New York 1995

הראייה של האנטישמיות הפרנואידי, הוקצנו המסורות האנטישמיות שהיוו חלק מהאידאולוגיה הנאצית, חרגו אל מעבר למקורותיהן ויצרו משהו חדש – צורה של שנאת יהודים שנתנה הכשר לרצח עם. מתחילת המלחמה ועד סופה סברו היטלר ואנשיו כי הפנטזיה הפרנואידי של להם בדבר מזימה יהודית בינלאומית היא המפתח להבנה נכונה של ההיסטוריה בת הזמן.

תהום נפערה בין התעמולה הנאצית, שהציגה את הרייך השלישי כקורבן תמים של כוחות אחרים, לבין המציאות – מדיניות ההתפשטות והתוקפנות שתכנן היטלר זמן רב מראש. רבים מבני דורו והיסטוריונים שבאו אחריהם הניחו כי התעמולה הנאצית הייתה בראש ובראשונה מכשיר מניפולטיבי ששימש אנשים ציניים, אשר היו מודעים היטב להיפוך סדר האירועים שהתחוללו בעקבות התכניות התוקפניות שרקחו הם עצמם. אך היו בין בני הזמן גם מי שסברו כי הנאצים האמינו באמת בפנטזיה הפרנואידי של להם ופעלו בהתאם לכך. חוקר הספרות ויקטור קלמפרר כתב ביומנו ביוני 1944, זמן קצר אחרי תחילת הפלישה של בעלות הברית לאירופה, 'אף על פי שסירבתי להכיר בזה, היהודי הוא בכל מובן נקודה מרכזית ב"שפת הרייך השלישי", של כל תפישת העולם של התקופה'.⁸ ארנסט ה' גומברייך הצעיר, שתרגם את שידורי התעמולה ברדיו הגרמני למען הבי.בי.סי., כתב לאחר זמן כי התעמולה הנאצית בראה עולם מיתי על ידי הפיכת היקום הפוליטי לקונפליקט בין בני אדם וסמלים'. בעולם זה לחמה גרמניה הצעירה והצודקת בעוז נגד קושרים זדוניים, ובראשם היהודים. היהודים היו הדבק שבעזרתו החזיק המיתוס הזה מעמד, תחילה בקרבות הפוליטיים שניטשו בתוך גרמניה עצמה, ואחר כך במישור הבינלאומי. הייתה זו 'אותה מאניית רדיפה עצומה, אותו מיתוס פרנואידי, את הזרמים השונים של התעמולה הגרמנית'. מסקנתו הייתה כי המאפיין העיקרי של התעמולה הנאצית 'לא היה השקר אלא הכנסת האירועים העולמיים לתוך דפוס מחשבה פרנואידי'.⁹ בהקשר של מלחמת העולם השנייה שינו אמונות אלה את האנטישמיות הגרמנית והאירופית בת מאות השנים מתירוץ להצדקת דרכי רדיפה מסורתיות למה שההיסטוריון נורמן כהן מכנה 'הכשר לרצח עם'.¹⁰

8 ויקטור קלמפרר, יומנים 1933–1944 (מבחר), תל-אביב 2005, 20 ביולי 1944, עמ' 426; Victor Klemperer, *Tagebücher 1944* (20. Juli 1944), Berlin 1995, p. 85

9 על הפרנויה והתעמולה הנאצית בתקופת המלחמה ראו, E. H. Gombrich, *Myth and Reality in German War-Time Broadcasts*, London 1970 על פוליטיקה פרנואידי בקרב היעקובינים בתקופת המהפכה הצרפתית ראו, Furet, *Interpreting the French Revolution*, ובפוליטיקה האמריקאית ראו, Richard Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, New York 1965; reprint ed. Cambridge, MA 1996 על הדיון בשאלת האנטישמיות והפרנויה אצל הורקהיימר ואדורנו ראו, Max Horkheimer and Theodor Adorno, *The Dialectic of Enlightenment*, 1944 trans. John Cumming, New York 1972 (orig. 1944), pp. 187-200

10 ראו, נורמן כהן, הכשר לרצח עם: תולדות הפרוטוקולים של זקני-ציון, תל-אביב 1992.

קיים שפע של תיעוד מהתקופה שלפני 1939 לשנאתו האלימה של היטלר כלפי היהודים ולנחישותו לסלקם מהחיים הציבוריים, מהמקצועות החופשיים ומחיי הכלכלה, לשלול מהם את האזרחות הגרמנית ולאחר מכן אף לגרשם מגרמניה, גם בכוח הזרוע. בתקופת רדיפות היהודים בגרמניה בשנים 1933-1939, התיר המשטר הנאצי באמצעות 'הסכם ההעברה' שחתם עם ארגונים יהודיים, את העברתם של 60,000 יהודים גרמנים וכמאה מיליון מארקים מגרמניה לארץ ישראל.¹¹ אך משך שש שנים של רדיפות אנטישמיות הולכות ומסלימות – החרמות, מעצרים שרירותיים, גזל ועושיק, טיהורים ופוגרום 'ליל הבדולח' בנובמבר 1938 – התבטא היטלר שוב ושוב בדבר הסכנה הנשקפת לגרמניה מצד היהדות הבינלאומית, אך בפומבי הוא לא ביטא את כוונתו 'להשמיד' או 'לחסל' את היהודים.¹² ב-30 בינואר 1939, בנאום בפני הרייכסטג, שנודע לימים לשמצה ואשר שודר ברדיו הגרמני והודפס בעיתונות הגרמנית והעולמית, הייתה נימת דבריו כבר מוקצנת ורצחנית יותר. לראשונה הוא השמיע בפומבי איום חד משמעי – לא לסלק, להגלות או להביס את היהודים, אלא לחסל אותם; דהיינו, לרצוח את הגזע היהודי באירופה' במקרה ש'יהדות הכספים הבינלאומית הן באירופה והן מחוצה לה' תחולל מלחמה עולמית חדשה. הוא חזר בפומבי על נבואתו בדבר רצח עם לפחות בשש הזדמנויות שונות נוספות בין ה-30 בינואר 1939 ל-24 בפברואר 1943.¹³ השפה הרשמית של המשטר הנאצי הייתה חריגה בנוף התרבותי והלשוני הגרמני. מ-1939 ועד 1945 לא חשפו היטלר ותועמלניו שום פרט על הפתרון הסופי. עם זאת, הם דיברו וכתבו בבהירות ראויה לציון, בבוטות ובתכיפות, על יישום האימים לחסל את יהודי אירופה. ג'ורג' אורוול ניסח את המוסכמה באומרו כי השפה והתעמולה של הדיקטטורה הטוטליטרית היא 'לשון מכובסת, סימני שאלה ועמעום וערפול מוחלט'. משטרים כאלה, במאמץ 'להגן על הבלתי ניתן להגנה', נוקטים לשון מופשטת במקום

11 R. Nicosia, *The Third Reich and the Palestine Question*, 2nd ed., New Brunswick 1999; ראו, 'Zionism and Palestine in Anti-Semitic Thought in Imperial Germany', *Studies in Zionism*, Vol. 13, No. 2 (1992), pp. 115-131; 'Ein Nützlicher Feind: Zionismus im Nationalsozialistischen Deutschland 1933-1939', *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Vol. 37, No. 3 (1989), pp. 367-400; 'Zionism in National Socialist Jewish Policy in Germany, 1933-39', *Journal of Modern Jewish Studies*, Vol. 17, No. 3 (1998), pp. 311-327; Saul Friedlander, *Nazi Germany and the Jews*, New York 1997, pp. 62-63

12 ראו את הערכתו המאוזנת של פרידלנדר בדבר המזיגה בין קנאות להתנהגות מחושבת בהוקעות הפומביות של היטלר כלפי היהודים עד 1939, שם, עמ' 73-113.

13 לנוסחי התבטאויותיו מ-30 בינואר 1939 ובהזדמנויות נוספות שבהן חזר בגרסאות שונות על נבואתו – ב-30 בינואר 1941, ב-30 בינואר 1942, ב-15 בפברואר 1942, ב-30 בספטמבר 1942, ב-8 בנובמבר 1942 וב-24 בפברואר 1943 ראו, Max Domarus, *Hitler: Reden und Proklamationen, Bd. II*, pp. 1058, 1663-1664, 1843, 1920, 1937, 1992

להשתמש בשמות עצם ברורים ובפעלים המתייחסים לצעדים האלימים והפלייליים.¹⁴ השפה הברוקרטית ששימשה לניסוח התזכירים הבין-משרדיים של מיניסטרונין הביטחון הראשי של הרייך, אותה סוכנות של המשטר הנאצי שביצעה בפועל את רצח יהודי אירופה, ידועה לכול. נהגו בה הפשטות ידועות לשמצה כמו 'הפתרון הסופי' (*Endlösung*), 'טיפול מיוחד' (*Sonderbehandlung*) או 'העברה מזרחה'.¹⁵ הפילוסוף ברל לאנג שעסק במונחים כמו 'הפתרון הסופי' ועוד מונחים קרובים הקשורים בשואה, כתב ברוח דבריו של אורוול על 'הפער הבוטה בין המשמעות הרגילה של המילה לבין השימוש בה שלה' באוצר המילים הנאצי, ועל "כללי לשון" שנועדו במפורש להסתיר את המשמעות האמיתית של המילים.¹⁶

אכן, השימוש בלשון מכובסת ובתרמית היה אחד ההיבטים החמורים של השואה, אך שפה בוטה שלטה בזירה הציבורית יותר מכפי שהוכר עד אז. חנה ארנדט רמזה בספרה מקורות הטוטליטריות על כיוון מחשבה אחר בעניין השפה הנאצית. היא כתבה כי 'על מנת שלא להפריז בחשיבות שקרי התעמולה יש לזכור את המקרים הרבים יותר שבהם נהג היטלר בכנות גמורה והגדיר בדרך אכזרית ושאינה משתמעת לשתי פנים את מטרותיה האמיתיות של התנועה, אבל, היא המשיכה, 'ההתבטאויות הללו פשוט לא זכו להכרת הציבור, שלא היה מוכן לעקיבות מעין זו'.¹⁷ למעשה, הלשון שנקט המשטר הנאצי בהזדמנויות פומביות רבות כללה הצהרות ברוטליות ולא פעם גסות על כוונותיו הרצחניות, שנקשרו תמיד עם מהלכים לקראת רצח המוני של 'היהדות הבינלאומית'. שני פעלים ושמות עצם שמילאו תפקיד מפתח בשפה הגרמנית עמדו במרכז שפה זו של רצח המונים, ואף אחד מהם אינו יכול להיחשב בשום הקשר ללשון מכובסת. מדובר בפעלים *vernichten* ו-*aussrotten* – להשמיד, לחסל, להרוס עד היסוד ולהרוג – ובשמות העצם *Vernichtung* ו-*Ausrottung*, שפירושם חיסול, השמדה, הרס מוחלט והרג. משמעותם של מונחים אלה לא יכולה הייתה להשתמע לשתי פנים, הן במונח המילוני והן בביטויים בתוך הנאומים, הפסקאות והמשפטים. כאשר היטלר ומנהיגים ותועמלנים נאצים אחרים השתמשו בהם, הם עשו זאת תמיד בקשר לתכניתיה

14 הטקסטים הקלאסיים מופיעים ב: Sonia George Orwell, 'Politics and the English Language', in: George Orwell and Ian Angus (eds.), *George Orwell: The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*, Volume 4, *In Front of Your Nose, 1945-1950*, New York 1968, pp. 127-140 וכן, כמובן, ברומן של אורוול.

15 ראו, Cornelia Schmitz-Bering, 'Endlösung der Judenfrage', and 'Sonderbehandlung' in: *Vokabular des National-Sozialismus*, Berlin 1998, pp. 174-176, 584-587

16 Berel Lang, *Act and Idea in the Nazi Genocide*, Chicago 1990, p. 88 ביטויי הלשון המכובסת שנועדו להסתיר הריגה, כמו *entsprechend behandelt* ('טופל בצורה הולמת'), *Aussiedlung* ('פינוי'), *Befriedigungsaktion* ('הרגעה מיוחדת') ו-*Ausschaltung* ('סילוק').

17 Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, Cleveland and New York 1958, 1951, p. 343

ולכוונותיה של 'היהדות העולמית' המבקשת 'לחסל' או 'להשמיד' לא רק את המשטר הנאצי או את המפלגה הנאצית או את הצבא הגרמני, אלא את העם הגרמני ככלל. כאשר הנאצים האשימו את הגוף הקיבוצי שנודע בשם 'היהדות הבינלאומית' במדיניות של 'השמדה' או 'חיסול', המשמעות הברורה של המילים בהקשר זה הייתה שהיהודים תומכים במדיניות של רצח המונים של העם הגרמני ככלל, ולפיכך הדיקטטורה הגרמנית מתכוונת להקדים תרופה למכה ולרצוח אותם. לצד גילוי הלב במדיניות הכללית הוטל איפול מוחלט על דיווחים שבהם תוארו אירועים הקשורים ל'פתרון הסופי' – מהרציחות ההמוניות שעשו אנשי האיינזצגרופן וגדודי המשטרה מאחורי הקוים בחזית המזרחית ועד מחנות המוות בפולין. אף פרט מהרציחות ההמוניות שהתרחשו באותם ימים לא הופיע בעיתונות הגרמנית או נשמע ברדיו הגרמני.

לצד הנאומים המרכזיים של היטלר, מקורות חשובים נוספים לתעמולה האנטישמית של המשטר הנאצי היו נאומיו ומאמריו של שר התעמולה גבלס; ההוראות היומיות והשבועיות ששוגרו לעיתונות הכתובה ולרדיו ממשרדו של מנהל עיתונות הרייך (Reichspresseamt), אוטו דיטריך (Otto Dietrich); וכרזות שנודעו בשם 'מילת השבוע' (Die Parole der Woche). פרשנות הטקסטים והתמונות הללו תומכת בטיעון הכללי שהועלה לעיל על התעמולה האנטישמית הנאצית.

גבלס פירש את האירועים מנקודת מבט אנטישמית קיצונית ברבים ממאמרי המערכת המובילים בשבועון הרייך (*Das Reich*) ובנאומים ששודרו ברדיו והודפסו בעיתונים. מאמרו 'היהודים אשמים' ('Die Juden sind Schuld'), שפורסם בשבועון ב-16 בנובמבר 1941, היה אחת מתרומותיו החשובות ביותר לשואה.¹⁸ לדברי היסטוריונים מובילים העוסקים בנושא קבלת ההחלטות על השואה, באותם ימים כבר הורה היטלר להימלר להרחיב את מבצעי הרצח ההמוני של יהודים באמצעות ירי, שנערכו בחזית המזרחית בקיץ ובראשית הסתיו של 1941, לתכנית להשמדתם של כל יהודי אירופה.¹⁹ במאמרו של גבלס הכריז בפומבי בפעם הראשונה פקיד בכיר במשטר הנאצי כי מתרחשת 'השמדה' (*Vernichtung*) של יהדות אירופה. המבנה ההיפותטי של 'אם/או' בנבואתו המפורסמת של היטלר פינה את מקומו להתבטאות מפורשת בדבר פעולה ההולכת ומתרחשת. שלושה שבועות לפני המתקפה היפנית על פרל הרבור אמר גבלס כי 'האשמה ההיסטורית של "היהדות הבינלאומית"? לפרוץ מלחמה זו

18 Joseph Goebbels, 'Die Juden sind Schuld!', 16. November 1941, p. 85, in: Joseph Goebbels,

Das Eherne Herz: Reden und Aufsätze aus den Jahren 1941/42, Munich 1943, pp. 85-91

19 ריצ'רד ברייטמן (Richard Breitman) בספרו *Architect of Genocide*, מתארך את ההחלטות

הגורליות לאביב 1941, בעוד שכריסטופר בראונינג (Christopher Browning) בספרו *Paths to*

Genocide, טוען כי היטלר קיבל אותן בשלהי הקיץ של אותה שנה.

ולתפישותה כבר הוכחה בצורה כה ברורה' עד כי אין כל צורך להשחית עליה מילים נוספות. הם 'רצו את המלחמה שלהם' ועכשיו קיבלו אותה.²⁰ ובניסוחו של גבלס:

היהדות הבינלאומית שהמיטה עלינו את המלחמה הזאת, שגתה לחלוטין בהבנת הכוחות העומדים לרשותה. כיום היא עוברת תהליך הדרגתי של השמדה, אותה השמדה שייעדה לנו ושלא הייתה מהססת להמיט עלינו אילו היה בכוחה לעשות זאת. כעת היא גוועת כתוצאה מהציווי שהיא עצמה הביאה לעולם: עין תחת עין, שן תחת שן [...] במחלוקת היסטורית זו כל יהודי הוא אויבנו, בין אם הוא חי כצמח בגטו פולני או מלקט שיירים לצורך קיומו הטפילי בכרלין או בהמבורג, או תוקע בחצוצרות המלחמה בניו יורק או בווינגטון. כל היהודים, בתוקף לידתם וגזעם, קשורים למזימה בינלאומית נגד גרמניה הנאציונל סוציאליסטית. הם מייחלים למפלתה ולהשמדתה ועושים כל מה שבכוחם כדי לסייע בכך.²¹

היהודים הם שפתחו במלחמה. הם עוברים 'כיום' תהליך הדרגתי של השמדה, שאותו התכוונו הם עצמם מלכתחילה להמיט על גרמניה. שבועיים לאחר מכן, ב-1 בדצמבר 1941, נשא גבלס הרצאה בת שעתיים באוזני דיפלומטים, פקידי ממשל, חברי המפלגה הנאצית, קצינים בוורמאכט, עיתונאים, תעשיינים וחברי האקדמיה הגרמנית, שהתכנסו באולם ההרצאות הראשי באוניברסיטת פרידריך וילהלם שבברלין. הנאום ונוסחו הכתוב הופיעו במלואם בעמודים הראשונים של ה- *Völkischer Beobachter* (VB) ושל עיתונים גרמניים אחרים. כעבור זמן קצר התפרסם הנאום כחוברת נפרדת תחת הכותרת **לב הברזל** (*Das Eherne Herz*).²² גבלס הטעים כי אם תנוצח גרמניה במלחמה, אויביה מאוחדים 'ברצונם התקיף כי גרמניה תשועבד, תחוסל, תירצח ותימחה'.²³ לנוכח סכנה קטסטרופלית זו חייבים הגרמנים להתאחד מאחורי

20 Goebbels, 'Die Juden sind Schuld!', 16. November 1941, p. 85 in: Goebbels, *Das Eherne Herz: Reden und Aufsätze aus den Jahren 1941/42*, pp. 85-91

21 שם, עמ' 88.

22 Joseph Goebbels, *Das Eherne Herz: Rede vor der Deutschen Akademie*, Munich 1942
שמחתו של גבלס לנוכח התקבלותו של הנאום ראו את הערכים ביומנו מ-2 ו-3 בדצמבר 1941: Joseph Goebbels, 'December 3, 1941', Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels, Teil II, Diktate 1941-1945, Band 2, Oktober-Dezember 1941*, Munich 1996, pp. 42, 416; also see 'Dr. Goebbels vor der Deutschen Akademie, "Wir können, müssen und werden siegen"', *Deutsche Allgemeine Zeitung*, December 2, 1941, pp. 1-2

23 שם, עמ' 41. הנוסח הגרמני המקורי הוא זה: 'in dem festen Willen und Entschluss daß Deutschland, gelingt es noch einmal, uns niederzuwerfen, vernichtet, ausgerottet und ausgelöscht werden muß'

היטלר והמשטר הנאצי כדי למנוע את חיסולם ואת השמדתם. משמעותה של המילה 'השמדה' בנאומו של גבלס היה בפירוש רצח. להצדקת המתקפה הגרמנית על ברית המועצות הוא השתמש בשם העצם *Vernichtung* כאשר ביקש לומר כי ברית המועצות הייתה רוצחת המוני גרמנים אלמלא הזדרז היטלר ותקף אותה. המשמעות המדויקת של הטקסט הייתה כי הממשלה הגרמנית עוסקת בימים אלה ברצח המוניים. קשה להאמין כי הפרופסורים מהאוניברסיטה, הקצינים הגבוהים, פקידי הממשלה הבכירים והעיתונאים שנבחרו בקפידה לא הבינו את משמעות דבריו של גבלס. הרעיון שהעם הגרמני כולו יושמד אם יובס במלחמת העולם השנייה היה אחד המוטיבים החוזרים בתעמולה הנאצית. גבלס נופף בסיוט הזה – הצגת הכוונה לכאורה לחסל, להשמיד ולמחות את האויב כמטרת הלחימה של אויבי גרמניה – כדי לטשטש את הממדים הייחודיים של 'הפתרון הסופי'.

מאמרו של גבלס, 'המלחמה והיהודים', פורסם בשבועון הרייך ב-9 במאי 1943, בעיצומה של מתקפת התעמולה האנטישמית האינטנסיבית ביותר בשנות המלחמה, שנמשכה ממאוס ועד אוגוסט 1943.²⁴ גבלס כתב כי היהודים 'רצו במלחמה זו, הם שיזמו אותה והם 'מחרחרי המלחמה הפועלים מאחורי העומדים בחזית הנהגת המלחמה של האויב'. הם פיתחו 'תכניות השמדה וחיסול שכוונו כלפי מעצמות הציר', והם 'הדבק המלכד את קואליציית האויב'.²⁵ גרמניה ובעלות בריתה ינצחו במלחמה, שאם לא כן 'אינספור מיליוני אנשים בארצנו שלנו ובארצות אירופיות אחרות [...] יינטשו חסרי מגן לחסדי השנאה ושאיפות ההשמדה (*Vernichtungswillen*) של גזע שטני זה, אם ניחלש וניכשל בסופו של הקרב הזה'.²⁶ לפיכך הוא הבטיח במאי 1943 לאלפי קוראיו ומיליוני מאזיניו כי

אנו נעים קדימה. הגשמת נבואתו של הפיהרר, שיהדות העולם לגלגה עליה כאשר הושמעה ב-1939, עומדת עתה לקראת סיומה. גם בגרמניה צחקו היהודים כאשר קמנו ועמדנו לראשונה נגדם. צחוקם הוא עתה נחלת העבר. הם בחרו להכריזו עלינו מלחמה. אבל היהדות מבינה עתה כי המלחמה פנתה נגדה. כאשר הגתה היהדות את התכנית להשמדה כוללת של העם הגרמני, היא חרצה בכך את דינה למוות. ברגע זה, כמו ברגעים אחרים, ההיסטוריה העולמית תשמש גם כבית דין עולמי.²⁷

²⁴ 'Der Krieg und die Jude', 9. Mai. 1943, pp. 263-270, Joseph Goebbels, *Der Steile Aufstieg: Reden und Aufsätze aus den Jahren 1942/43*, Munich 1944

²⁵ שם, עמ' 263-264.

²⁶ שם, עמ' 269-270.

²⁷ שם, עמ' 270.

מאמרו של גבלס, 'המלחמה והיהודים', חזר על מנגנון ההשלכה הבסיסי של התעמולה הנאצית. היהודים פתחו במלחמה כדי לחסל את הגרמנים, אך הגרמנים הפכו את היוצרות והם מגשימים עתה את נבואותיו של היטלר – דהיינו, הם מחסלים את היהודים. כאן ובכתבים רבים אחרים שילב גבלס את השקר הגדול או השקרים הגדולים – דהיינו, שקיימת ישות המכונה 'הדות בינלאומית', שהיא הכוח המכוון מאחורי המזימה נגד גרמניה ושבעלות הברית הן כלי שרת בידי קשר בינלאומי בלתי נראה אך רב עוצמה – עם ההכרזה הנכונה והגלויה כי גרמניה הנאצית עסוקה באותה שעה ברצח יהודי אירופה. הוא הציג את המעשה הזה כמעשה נקמה ותגמול על האומללות שלכאורה המיטו היהודים בעבר ובהווה על גרמניה.

מ-1937 ועד 1943 הפיצו מיניסטרוני התעמולה והמפלגה הנאצית מדי שבוע כ-120,000 עותקים של מילת השבוע. כרזות אלה, ובהן טקסטים ותמונות, הודבקו על קיוסקים, במסעדות, בבתי מלון, בבתי ספר, בבתי חולים, במפעלים, בתחנות מטרו ובתחנות אוטובוס. בחברה שבה התעבורה העיקרית הייתה עדיין הליכה ברגל או תחבורה ציבורית, היו כרזות מילת השבוע כלי מרכזי ליצירת זיקה בין המסר של המשטר לבין מראות היום-יום.²⁸ היו בהם כמה תיאורים מרשימים במיוחד של הנרטיב האנטישמי.

בקיץ 1941 הפיץ מיניסטרוני התעמולה את המאמר 'הקשר היהודי נגד אירופה' (Die Juden Komplott gegen Europa) שבו הוצגה קריקטורה של ראש גבר יהודי מתבונן מהצד בלחיצת יד בין פקיד סובייטי לפקיד בריטי מעל גרמניה. ב-10 בדצמבר 1941, יום לפני שהיטלר הכריז מלחמה על ארצות הברית, הפיץ מיניסטרוני התעמולה את החוברת הקשר היהודי (Das Jüdische Komplott), שבה הוצג אחד התיאורים החזותיים המרשימים ביותר של הקשר היהודי: דיאגרמה בצורה של רקע שחור ובו שמות וחצים משוערים של השפעת 'המושכים היהודים בחוטים' (Drahtzieher) ו'משרתיהם ושותפיהם' (Handlänger), המרכיבים יחד את הקשר היהודי הבינלאומי.²⁹ בעולם הדימויים החזותיים של הנאצים, הצבע הצהוב נתפס תמיד בזיקה מזלזלת ליהודים.³⁰ במרכז העלילה ניצבת קריקטורה של פני גבר יהודי בעל תווי פנים

28 להעתקי צבע ופרשנות של רבות מן התמונות האלה ראו, Herf, *The Jewish Enemy*, op. cit.
 29 'Das jüdische Komplott', December 10, 1941, Landeshauptarchiv Koblenz, Bestand 712, (Plakate) Wandzeitung 'Parole der Woche', No. 1709, Folge 50 hrsg. von der NSDAP, Reichspropagandaleitung, München

30 שורשיו של הקשר הזה נעוצים באמנות האירופית ובהיסטוריה הדתית מהמאה השלוש-עשרה ואילך, כאשר הוועידה הלטרנית הרביעית של שנת 1215 קבעה כי יש ליצור הפרדה חזותית ברורה בין יהודים לנוצרים בעזרת תגים צהובים. בעניין זה, כמו בעניינים אידאולוגיים ותרבותיים אחרים, השתמשו הנאצים בטכנולוגיה המודרנית כדי להפיץ מסורת ישנה נושנה. ברייך השלישי התייחס הצבע הצהוב ליהודים תמיד באורח שלילי. משמעותם של צבעים בהקשר היסטורי היא נושא מרתק, שההיסטוריונים של האמנות תרמו לו תובנות חשובות. על מקורותיה והתפתחותה של האסוציאציה השלילית המקשרת את היהודים עם הצבע הצהוב באמנות האירופית ראו את ספרה

מעוותים – אוזניים, אף ושפתיים – שיער מתולתל, גבינים עבותים וזקן דליל. חצנים צהובים המורים על כיוון השפעה בהיקף עצום מגיחים מתוך שני מגיני דוד המייצגים את שתי דמויות המפתח במזימה הבינלאומית: [ברנרד] ברוך בארצות הברית ו'בן-משה' – התייחסות ארסית לחבר הפוליטבירו הסובייטי לזר קגנוביץ'. ברוך מפעיל השפעה ישירה על הלא-יהודים רוזוולט וצ'רצ'יל, בעוד קגנוביץ' משפיע על סטאלין.³¹ שפע של שמות משווה אמינות לכאורה למזימה הנרקמת בלונדון, מוסקבה וושינגטון. התמונה והטקסט המופיעים בכרזה מציעים הסבר מרתק לשאלה כיצד היהודים, שמספרם קטן כל כך, הצליחו כל כך במזימתם נגד גרמניה. כרזות אחרות השתמשו במגוון תצלומים של דמויות יהודיות כדי לאייר את רעיון המזימה הבינלאומית באנשים חיים של ממש.³²

כרזות אחרות כללו ציטוטים מתוך נאומיו של היטלר. באמצע נובמבר 1942 הופיעה בכל רחבי גרמניה כרזה שנשאה את הכותרת 'הם עוד יפסיקו לצחוק', ובה הועתקה הציטטה הבאה מתוך נאומו של היטלר בארמון הספורט בברלין ב-30 בספטמבר 1942: 'אם תפתח היהדות במלחמה בינלאומית על מנת להביא להשמדת (Ausrottung) העמים האריים של אירופה, הרי לא העמים האריים הם שיושמדו אלא היהודים עצמם (תשואות ממושכות)'.³³ הוא הוסיף ואמר כי 'היהודים בגרמניה צחקו פעם לנבואותי! אינני יודע אם הם עדיין צוחקים היום, או שמא הצחקו כבר נעלם מפניהם. אני יכול להבטיח רק דבר אחד: הם עוד יפסיקו לצחוק בכל מקום. וגם הנבואה הזאת תוכיח את צדקתי'.³⁴ בכרזה נראה תצלומו של הנשיא רוזוולט מוקף

המרתק של רות מלניקוף Ruth Mellinkoff, *Outcasts: Signs of Otherness in Northern European Art of the Late Middle Ages*, Volume One: Text, Volume Two, Illustrations, Berkeley 1993 ובמיוחד הפרקים 'Colors' ו-'Physical Distortions and Deformities', עמ' 33-56, 119-144.

31 באוסף תצלומים אנטישמיים שפרסם הנס דיבוב (Hans Diebow) ב-1937 נראה תצלומם של איבן מייסקי (Ivan Maisky) ומקסים ליטבינוב (Maxim Litvinov) בלונדון. ליטבינוב מכונה שם 'Litwonow-Wallach-Finkelstein' ראו, Hans Diebow, *Der Ewige Jude: 265 Bilddokumente*, Gsammt von Dr. Hans Diebow, Munich-Berlin 1937, p. 119

32 ראו, למשל, 'The Wire Pullers: They are all Jews! (Die Drahtzieher! Es sind nur Juden!)' Word of the Week, May 27, 1942, Reich Propaganda Directorate of the Nazi Party. Source: Imperial War Museum, London, PST, 8355; 'The Masks Fall! They are the real Rulers in the USA!' (Die Maske fällt!..., Word of the Week, September 30, 1942, Reich Propaganda Directorate of the Nazi Party. Source: Imperial War Museum, London, PST 8361

33 Domarus, *Hitler: Reden und Proklamationen, II*, '30. September 1942', p. 1915

34 שם, '30. September 1942', p. 1920. ראו גם Adolf Hitler, *Ansprache auf einer Kundgebung im Berliner Sportpalast zur Eröffnung des Kriegswinterwerks*, in: Roller, et. al. *Die Judenfrage* (eds.), *Judenverfolgung und jüdisches Leben...*, pp. 216-217 עורכי *Die Judenfrage* בגיליונו מה-1 באוקטובר הדפיסו את הציטטה הזאת בעמוד הראשון. ראו, *Die 'Der Führer sprach'*, *Die Judenfrage*, Vol. 6, No. 19, October 1, 1943, p. 1

אנשים צוחקים ומחייכים – לכאורה יהודי אמריקה שהיו אמורים להשפיע עליו.³⁵ לכל מי שהכיר את צורת הדיבור של היטלר הייתה זו התבטאות שמסרה בצורה בוטה להפליא כי המשטר הנאצי מוציא אל הפועל את מדיניות רצח ההמונים. סדרת הכרזות מילת השבוע פסקה להתפרסם בחודשים הראשונים של 1943, אך בכרזות שהופצו באביב של אותה שנה המשיכו הדימויים החזותיים האנטישמיים לתאר את 'היהדות הבינלאומית' כגורם השולט בקואליציה האנטי-היטלראית והאחראי לפרוץ מלחמת העולם השנייה ולהימשכותה.³⁶

ההנחיות שקיבלה העיתונות מהמשטר הנאצי היו האמצעי החשוב ביותר ברמה היומית והשבועית לתרגום האנטישמיות הקיצונית למאמרים בעיתונות וברדיו הגרמניים. במהלך המלחמה והשוואה נשלחו אלפי הנחיות ממשרד העיתונות של הרייך ישירות מידי אוטו דיטריך.³⁷ ה'הנחיות לעיתונות', *Presseanweisungen*, היו הוראות יומיות ושבועיות שנשלחו לכמה אלפי עורכים ועיתונאים ברחבי המדינה. גבלס היה אמנם האישיה הידועה ביותר במנגנון התעמולה הנאצי, אך לא הוא שלט במסיבות העיתונאים היומיות בברלין או בהוראות השבועיות שנשלחו לעיתונות, אלא דיטריך. בניגוד לגבלס, שאנשיו פעלו במיניסטרוני התעמולה בברלין, פעל דיטריך בלשכתו של היטלר. מדי בוקר הוא מסר להיטלר תקציר של חדשות היום הקודם, ואילו היטלר העביר לדיטריך הצעות לגבי תוכן מסיבת העיתונאים של אותו יום. למרות התנגדותו החוזרת ונשנית של גבלס המשיך דיטריך לשלוט בהוראות היומיות והשבועיות שנשלחו לעיתונות. במסיבות העיתונאים היומיות נמסרו לכמה מאות עיתונאים ועורכים הוראות לעיתונות (*Presseanweisungen*) בעל פה ובכתב, שנקראו גם 'מילת היום' (*Parole des Tages*).³⁸ אלה העבירו אותן לעורכים ולמו"לים שפעלו ביותר מ-3,000

35 'They will stop laughing!!!', (*Das Lachen wird ihnen vergehen!!!*) Word of the Week, Reich Propaganda Directorate of the Nazi Party, November/December 1942. Source: Hoover Institution Archives, GE 3848. (See p. 186)

36 'Behind the Enemy Powers: The Jew' (*Hinter den Feindmächten: der Jude*), Poster from the Ministry of Public Enlightenment and Propaganda, Spring/Summer 1943. Source: Bundesarchiv, Koblenz, Germany, no. 3/20/21; 'He Bears the Guilt for the War', (*Der ist schuld am Kriege!*) Hans Schweitzer, RMVP, Spring/Summer 1943. Hans Schweitzer, Reich Ministry for Public Enlightenment and Propaganda, Spring/Summer 1943. Source: Bundesarchiv Koblenz, Germany, no. 3/20/20; 'The Jew: Instigator of the War, Prolonger of the War', (*Der Jude, Kriegsanstifter, Kriegsverlängerer*), Hans Schweitzer, RMVP, Spring/Summer 1943; Bundesarchiv, Koblenz, Germany. no. 3/20/22

37 על ההנחיות לעיתונות ראו, Herf, *The Jewish Enemy*; Alexander Hardy, *Hitler's Secret Weapon: The 'Managed' Press and Propaganda Machine of Nazi Germany*, New York 1967

38 אוטו דיטריך הועמד למשפט ונידון במסגרת 'ארצות הברית של אמריקה נגד ארנסט פון וייצקר ועמיתיו' (מקרה מס' 11), שנודע בכינוי 'משפט המיניסטרים' ונערך בנירנברג מאוקטובר 1946 עד

עיתונים ברחבי המדינה. ההנחיות נחשבו חומר סודי ביותר והיו אמורות להיות מושמדות או להישלח בחזרה למיניסטריון אחרי שהסתיים השימוש בהן ותוכנן עובד. גילוי תוכנן היה כרוך בעונש, החל בגירוש מאגודת העיתונאים המאושרים על ידי הממשלה, דרך תקופות מאסר ועד הוצאה להורג במקרה אחד, שבו נמסרו ההנחיות לידי זרים. עיתונאים ועורכים שלא מילאו אחר ההנחיות הסתכנו באובדן מקום עבודתם, אם לא בעונש חמור יותר. שליטת הממשלה בעיתונות הייתה אפוא ביטוי יומיומי – או שבועי, במקרה של שבועונים – ומפורט מאוד לשליטת הדיקטטורה. התוצאה הייתה פרשנות ברוח קונספירטיבית של מלחמת העולם השנייה, שהייתה מעוגנת במסעות התעמולה האנטישמיים הרדיקליים ופירשה את אירועי היום מבעד לעדשה המעוותת של האנטישמיות הרדיקלית של המשטר.³⁹

המשטר הנאצי שידר את התעמולה האנטישמית שלו גם לעולם הערבי והאסלאמי, ונעזר בחאג' אמין אל-חוסייני. היו אמנם חוקרים שבדקו את השפעתה של גרמניה הנאצית בהקשר הצבאי והדיפלומטי של מלחמת העולם השנייה במזרח התיכון, אך עדיין יש לבדוק את הערוצים שבהם הופצה התעמולה ואת האופן שבו התקבלה בדיעבד האידאולוגיה הנאצית בקרב הערבים והמוסלמים באזור.⁴⁰ קיימות שלוש נקודות מרכזיות.⁴¹ ראשית, למרות הסכמי ההעברה משנות השלושים, שאפשרו הגירה מוגבלת של יהודים מגרמניה לארץ ישראל, התעמולה הנאצית והמדיניות הנאצית היו עקביות ביחסן העויין כלפי המפעל הציוני. ההתנגדות הנאצית לציונות הייתה מרכיב חשוב במאמצי המשטר הנאצי למצוא תמיכה במזרח התיכון. שנית, התנגדות זו הייתה תוצאה הגיונית של אמונתם של הנאצים בקשר היהודי הבינלאומי להשתלט על העולם ולהשמיד את גרמניה ואת הגרמנים. הנאצים התנגדו ליישוב היהודי מפני שטענו כי הוא יהווה זרוע של המערכה הפוליטית הגלובלית של היהדות במזרח התיכון. שלישיית, הן גישתם של תועמלני המשטר הנאצי והן מאמציו של המופתי הגדול של ירושלים, חג'

אפריל 1949. ראו, *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under*

Control Council Law No. 10, Volume XII, Washington, DC, pp. 197-205, 351-357

39 לרישום מלא של ההוראות לעיתונות ראו, Bundesarchiv Koblenz, Sammlung Oberheitmann, 'Vertrauliche Informationen' des Reichsministeriums für Volksaufklärung und Propaganda für die Press, Zsg (Zeitgeschichtliche Sammlung) 109, July 1939- March 1945; Herf, *The Jewish Enemy*

40 על המלחמה במזרח התיכון ראו, Lukasc Hirszwicz, *The Third Reich and the Arab East*, London and Toronto 1966; Gerhard Hopp, Peter Wien and Rene Wildangel, *Blind für die Geschichte: Arabische Begegnungen mit dem Nationalsozialismus*, Berlin 2004

41 להרחבה ראו, Jeffrey Herf, 'Convergence – The Classic Case: Nazi Germany, Anti-Semitism and Anti-Zionism during World War II', *The Journal of Israeli History*, Vol. 25, No. 1 (March 2006), pp. 61-82

אמין אל-חוסייני, גרמו למשטר הנאצי לפנות אל 'העולם המוסלמי כגורם תרבותי' – כלומר אל המוסלמים ולא רק אל הערבים.⁴² במהלך המלחמה נצטוו עיתונאים גרמניים

לחזק ולהעמיק את האהדה הקיימת [כלפי הנאצים] בעולם המוסלמי. שומה עלינו לקרב אלינו את הגורם התרבותי הגדול הזה, שיחסו המהותי כלפי הבולשביקים והיהודים הוא יחס של התנגדות עזה. באמצעות גישה ידידותית אך לא בדרכי חנופה עלינו לשכנע את מוסלמי כל העולם שאין להם ידיד טוב יותר מהגרמנים. כשעוסקים בנושא זה יש להימנע מהשימוש במילים שמיות ואנטישמיות.⁴³

בנאומיו ששודרו ברדיו הגרמני לארצות ערביות ומוסלמיות ושעליהם דיווחה העיתונות הגרמנית, תרגם המופתי הגדול את האנטישמיות הנאצית לביטויים המקובלים באסלאם הפונדמנטליסטי והקיצוני שבא אז לעולם.⁴⁴

סיכום

האנטישמיות האירופית והגרמנית לפני 1939 יצרה את התנאים המוקדמים לפתרון הסופי, ואין ספק שיצרה את האדישות העצומה שבה הגיבו האירופים והגרמנים להתרברבויות הנאצים בדבר 'השמדת' יהודי אירופה. אלא שטיעונים המתייחסים למקורות בלבד מקילים ראש באופייה של השואה כתופעה חדשה בהיסטוריה של אירופה וגרמניה, כאירוע שנוצר מאנטישמיות קיצונית יותר מקודמותיה. המאפיין המובהק והחדש בתכלית של האנטישמיות הנאצית, רצח העם, התגבש אצל היטלר ואנשיו בהקשר הפתיחה במלחמת העולם השנייה והסלמת הלחימה. הנאצים פירשו את המלחמה כמהלך שבו פתחה 'היהדות העולמית', שהייתה אחראית גם להסלמתו, במטרה לחסל את גרמניה ואת הגרמנים, ובכך סיפקו רציונל פומבי לרצח המונים, ואותו חזרו ושינו באוזני הציבור. זו הסיבה לכך שבקיץ ובסתיו 1941 קפצה גרמניה הנאצית מעל התהום שהפרידה בין מאות שנים של רדיפת יהודים לבין רצח המונים שיטתי. היטלר ואנשיו פירשו את התגבשותה של הקואליציה האנטי-היטלראית בקיץ 1941

'Die islamische Welt als Kulturfaktor', *Zeitschriften-Dienst* 175/44, September 11, 1942, 42
Nr. 7514, p. 2

43 ש.ם.

44 על תרומתו של המופתי הגדול ראו, Klaus Herf, 'Convergence—The Classic Case', op. cit.; Klaus Gensicke, *Der Mufti von Jerusalem, Amin el-Husseini und die Nationalsozialisten*, Frankfurt/Main 1988; Gerhard Höpp, *Mufti-Papier. Briefe, memoranden, Reden und Aufrufe Amin al-Husainis aus dem Exil, 1940-1945*, Berlin 2001; 'Aufruf des Großmufti gegen die Todfeinde des Islams, Araber werden für ihre Freiheit an der Seite der Achse kämpfen', *Völkischer Beobachter*, March 20, 1943, p. 1

כאישור לנכונותה של תיאוריית הקונספירציה הפרנואידיית שלהם בדבר מזימה יהודית בינלאומית. עם התרחבות המלחמה, בעקבות המתקפה היפנית על פרל הארבור והצטרפותה של ארצות הברית למלחמה, הסיק היטלר כי מהלך האירועים מאשר פרשנות זו של האירועים. פרנויה והשלכה היו כלי שרת בידי התוקפנות ורצח ההמונים מראשית המלחמה והשואה ועד סופן. האשמת 'היהדות העולמית' בפרוץ מלחמת העולם השנייה הייתה הגורם העיקרי ששימש את הנאצים להכשרת מדיניות הרצח של יהודי אירופה. האשמה פוליטית זו, הפרנואידיית ביסודה, הייתה הקטלנית מכל ההאשמות האנטישמיות הנאציות. המקום שתפסה במתקפות התעמולה החשובות ומספר הפעמים שנזכרה בהן היו גדולים יותר מהעיסוק האובססיבי בתכונות הפיזיות של היהודים, שזכו לתשומת לב כה רבה של חוקרי הגזענות הנאצית. הגזענות הביולוגית של הנאצים הייתה אמנם חיונית למדיניות הרדיפה וההתנהגות הפלילית של הרופאים הנאצים, אך לא הייתה מכרעת בקבלת ההחלטה לבצע את הפתרון הסופי. האנטישמיות הקיצונית שגרמה לשואה הייתה בראש ובראשונה נרטיב על נושא פוליטי מיתולוגי: 'היהדות הבינלאומית' והדברים שעוללה ושהמשיכה לעולל לכאורה לגרמניה. היום, שישים שנה לאחר תום מלחמת העולם השנייה, הגיעה העת שההיסטוריונים והציבור הרחב ידגישו את הקשרים ההכרחיים והסיבתיים, ולא את הקשרים האקראיים בין מלחמת העולם השנייה לבין השואה.

כפי שחוקרי המהפכה הצרפתית השכילו לחשוב מחדש על הקשרים בין המקורות לבין האירוע, כך צריכים לעשות חוקרי האידאולוגיה הנאצית והשואה. מתוך מערבולת המלחמה והפוליטיקה יצרו היטלר וחסידיו משהו חדש בתולדות האנטישמיות האירופית. אנשים רבים שפעלו כמשטר הנאצי – אנשים בעלי מבנה נפשי סביר, השכלה והישגים מקצועיים – אימצו תפיסת עולם אנטישמית קיצונית, שלא היה לה קשר למציאות. בצורות שונות ובניסוחים רדיקליים העלו על נס את המאמצים שהשקיע המשטר הנאצי בנקיטת יוזמה וביציאה למלחמה בזמן ובמקום שהיו נוחים להיטלר. בה בעת טענו כי הם והוא קורבנות העוצמה היהודית. האנטישמיות המוקצנת שקראה לרצח המונים ולא עוד לרדיפות ולפרצי אלימות תקופתיים – ושהיוותה חידוש היסטורי ב-1939 וב-1941 – חדלה להיות גורם בפוליטיקה האירופית אחרי 1945. בעשור הראשון של המאה העשרים ואחת שב השיח ההזוי של האנטישמיות המוקצנת ושל השיח הטוטליטרי – עם ביטויים שונים ובהקשרים תרבותיים שונים – בדמות האסלאם הרדיקלי. התובנה כי ההיסטוריה איננה תוצר של קונספירציה וכי אירועים פוליטיים מתרחשים מסיבות רבות היא אחד החיסונים החשובים, אך הנתפסים כמשהו מובן מאליה, שההיסטוריון יכול להציע כמנת נגד לרעל זה, הקטלני מכל הרעלים האידאולוגיים.

מאנגלית: ברוריה בן-ברוך